

הדרכה בתוך הסערה:

הדרכה משני צידי הקונפליקט הלאומי כשהוא מדמם

מאת: ד"ר ענאן סרור – מנהל תחנת שער הפרחים בשפ"ח ירושלים

5 נובמבר 2023

שוב אנחנו מוצאים את עצמנו פוגשים את הקונפליקט הלאומי בצורה עוצמתית. זה מזכיר לנו סבבים קודמים אבל הפעם בעוצמות שלא ידענו קודם. קראתי שוב את המחשבות הקודמות שלי ששיתפתי במאמר הקצר: "הפיל שבחדר התעורר" ומצאתי אותן לא מספקות, כי כנראה הפעם הפיל דרך על החדר ושינה את צורתו. נראה, כי שינוי זה גרם לשני האנשים שיושבים באותו חדר לצפות בעולם החיצוני משני חלונות שונים, כך שכל אחד רואה משהו אחר. במקרה הטוב יש מודעות לזה שהם תופסים את המתרחש משתי פרספקטיבות שונות, ובמקרה הפחות טוב יש האשמה שהצד השני רואה ומתעלם בכוונה.

כאשר במצבים קודמים, כמו שומר חומות, חששנו מהמפגש ההדרכתי שחצה את הקונפליקט הלאומי ולא ידענו איך להתכונן אליו, היום אני שומע קול אחר שמתבטא ברצון לבטל אותו. זה קול שמגיע ממדריכים ומודרכים (מטפלים) כאחד. למרות שקול זה נשמע גזעני, אני מסרב לראות בו ביטוי של גזענות אלא חשש מתוקפנות, תוקפנות שלי כלפי האחר ושל האחר כלפי. אני כותב מחשבות אלו ויש בתוכי אמונה עמוקה שהמקצוע שלנו מומחה ביצירת מרחבים מכילים והוא אמור להיות הראשון שיוצא מהבהלה.

אמנם לרוב המטפל הוא במוקד ההדרכה אבל זו מתרחשת בהקשר מרובה שחקנים. ההדרכה מתמקמת בדיוק באמצע הרביעייה: לקוח – מטפל – מדריך – ארגון, ולכן היא מגיבה לכל שינוי בהקשר החברתי של אחד או יותר מרביעייה זו. כשהקונפליקט הלאומי הופך למדמם, כמו בימים אלו, רביעייה הומוגנית שבה כל השותפים הם מאותו צד של הקונפליקט מושפעת מהאווירה הכללית והשלכותיה על התכנים שמובאים להדרכה, אך כשאחד המשתתפים ברביעייה זו הינו מצד השני של הקונפליקט, הטלטול הופך לעוצמתי יותר וצריך התייחסות מיוחדת. התייחסות מיוחדת זו צריכה לקחת בחשבון שלושה צירים חשובים:

- טיב הקשר שנוצר בתוך ההדרכה שלוקח בחשבון חוויות קודמות של המסע ההדרכתי. ולכן הדרכה שהתחילה לאחרונה תתמודד אחרת מהדרכה ותיקה.
- סוג החומר שאתו מתמודדת ההדרכה, שמושפע מצד אחד ממוקד ההדרכה – האם הוא קרוב יותר ללקוח (מטופל) או למטפל, והאם היא מתעסקת בידע, מיומנות, או מודעות – ומצד שני בתוכן החומר ובמידת הטענות שלו במרכיבים נוגעים בקונפליקט. לדוגמה הדרכה על אבחון לעומת הדרכה על טיפול בקורבן לקונפליקט.
- מושקעות ארבעת השחקנים במצב האקוטי של הקונפליקט והתוצאות המדממות שלו. מושקעות זו יכולה לנבוע ממעורבות ישירה באירועים או ממעורבות רגשית במתרחש.

עוצמתם של האירועים שהתחילו ב-7 לאוקטובר 2023 וריבוי הנפגעים, ואיתם גם מעגלי הפגיעה טלטל את כל המערכות של המדינה אך גם את מערכות היחסים הבין אישיים והתוך

אישיים של כולנו. מכיוון שהמפגש ההדרכתי יושב על שלוש המערכות הללו גם הוא טולטל בחוזקה במיוחד באזורים שבהם אחת מארבע רגלי ההדרכה ישב "בשטח אויב". השימוש במילה "אויב" בא לבטא תחושת בטן חזקה של עוינות וחשש מרצון לפגוע ואין בה שום כוונה לתאר את היחסים האמיתיים בין ישראלים ופלסטינים בתוך ההדרכה. כדי להמחיש את הדברים אתחיל בדוגמה קצרת מבית היוצר של שפ"ח ירושלים:

אני, כמנהל תחנה, מקבל הודעה שהועברה לפסיכולוגית ממזרח ירושלים מהמדריכה שלה, שבה המדריכה ממערב העיר מתנצלת כי ברגע האחרון לא תגיע לפגישה כי היא לא מרגישה טוב. זה היה עוד ביטול בסדרה שהחלה עם תחילת המלחמה. זה היה בוקר קשה במיוחד שהתעוררנו על חדשות של נפילתם של מספר רב של חיילים בלחימה הקרקעית. כעבור שעה אני מקבל טלפון מאותה פסיכולוגית שמתייעצת איתי לגבי ילדה פלסטינית אובדנית שהצהירה בבית הספר שהיא כבר לא יכולה לסבול את המראות האכזריים בחדשות (הכוונה מתוך עזה) ולא יכולה להמשיך ולסבול את ההשפלה שהיא עוברת מדי יום במחסום בדרכה לבית-הספר. בשיחה עם הילדה היא שתפה במחשבותיה לפגוע בחיילים ולמות. הפסיכולוגית לא יודעת מה עליה לעשות כרגע, הדבר היחיד שהצליחה לומר לי: "אני בטוח לא יכולה להתיעץ עם המדריכה".

כדי שהקוראים יוכלו להמשיך את הקריאה אני מרגיע ואומר שיש לנו ניסיון רב עם מקרים אלו שבהם הצלחנו להתייחס למצוקה הרגשית ובכך להוריד את האיום האובדני והפוטנציאל של פגיעה באחרים. ולכן לא אתייחס למקרה של הילדה אלא אתמקד בקשר ההדרכתי וההקשר שלו.

בהתחלה רציתי לשתף אתכם בהנחות שעוזרות לי להבין את המערך ואיך להתנהל בו. קודם כל צריך לראות את הרביעייה ההדרכתית כשרשרת של קשרים הדדיים שבה כל אחד מהשחקנים אחראי על כל החוליות. למרות שכל הצדדים יש להם מידת אחריות מסוימת האחריות לא מתפזרת בצורה שווה אלא כל צד מקבל אחריות במידת הבשלות המקצועית שלו. כפי שיש למטפל יותר אחריות על הטיפול מהלקוח אבל אי אפשר לשחרר את האחרון מהאחריות, כך גם אחריות המדריך על המטפל שגם פה לאחרון יש אחריות. בתוך שרשרת האחריות נכנס גם הארגון שבתוכו מתרחשת ההדרכה ועליו מוטלת גם האחריות לשמור על מבנה ההדרכה אך גם על השותפים בה.

למה אני מתכוון באחריות? אין הכוונה היא רק לאחריות בקיום הסטינג במובן של לשמור על סדירות בזמנים ובמקום אלא גם על האחריות לשמור על הזולת כדי לשמור על תפקודו. במובן זה, באותה מידה שחובתנו של הורה לשמור על הילד בדרך כלל, חובתנו של הילד לשמור על הורה חולה לתקופה קצרה כדי שההורה יחזור וישמור על הילד בחזרה בימים כשגרתם. אחריות הדדית לא סימטרית זו משקפת את המרחב ההדרכתי כמפגש בין שני סובייקטים ששואפים להתפתחות עצמית תוך כדי הישענות על השותף.

ההנחה השנייה היא שהדרכה "מושלמת" אינה קיימת אלא שחוסר השלמות הוא החומר העיקרי לעבודת ההדרכה. פעמים רבות המטפל חושב שהמדריך שלו הוא כל-יכול, כחלק מהעברת האידאליזציה. חלק מציפייה זו היא שעל המדריך לשמוע ולקבל כל מוצא פיו של מודרך, אפילו אם זה מקומם וקשה לשמיעה. אילוזה זו קיימת הרבה בקרב מטפלים מתחילים אבל זה יכול להתעצם כאשר ההדרכה יושבת גם על מבנה חברתי של חזק ומוחלש קרי, מדריך יהודי ומודרך ערבי. אילוזה זו עלולה להתנפץ כתוצאה משני תהליכים. הראשון, תגובה לא מקבלת מצדו של המדריך

שמציג את עצמו כסובייקט אחר שיש לו צרכים משלו ולא מוכן להמשך המיזוג הסימביוטי הזה. במידה והמדריך מתמודד עם זה ככשל אמפטי, זה עלול להפוך לגורם מצמיח בתוך ההדרכה. כך המטפל יחוה גם את צרכיו מול הלקוח כלגיטימיים וילמד איך להתמודד איתם בלי לבטל את עצמו. התהליך השני שעלול לפגוע באילוזה זו הוא תהליכים סכיזואידים-פרנואידים שבהם המטפל משליך על המדריך את כעסו על העם השני ואז רואה בו כרודפן שרוצה לפגוע בו. למשל במקרים של מטפל ערבי ומדריך יהודי, עולה חשש שהמדריך ילשין על המודרך שלו במידה והוא אמר דברים לא מקובלים. חשש זה מצמצם מאד את המרחב ההדרכתי. דרך יותר משוכללת שבה פרנואידיות זו יכולה להתבטא היא כחשש שהמדריך ייתן הערכה שלילית שתפגע בהמשך תהליך ההכשרה של המטפל. אחריותו של הארגון ותפיסתו כניטראלי יכולה לתרום רבות לשמירה על המרחב ההדרכתי כך שהמטפל והמדריך יכולים לפתוח את זה תוך ידיעה שיש ארגון שמגן על שניהם.

ההנחה השלישית היא שכפי שיש החלמה ספונטאנית מטרומה שבה זמן הוא מרכיב חשוב, כך גם הדרכה יכולה להשתקם אחרי טראומה ולזמן יש תפקיד. הכוונה היא שאי אפשר להמשיך כאילו אחנו בשגרה כאשר יש אירוע מטלטל בחוץ אלא חייבים להנכיח אותו בחדר ההדרכה אפילו אם הוא לא רלוונטי בצורה ישירה לתוכן המוצהר של ההדרכה. התעלמות מהאירוע היא הכחשה של הטראומה. אפשר להשלים עם הכחשה זו לרגע כי היא נחשבת לבריאה בהתחלה. הציפייה לא להמשיך בהכחשה אין משמעה לדבר עליה ישירות, אם זה לא מספיק בטוח, אלא להנכיח אותה, כמו לפתוח את הפגישה ב-"עם כל מה שקורה בחוץ, איך ההדרכה יכולה לעזור לך?". כמו כן, למרות שרבים יחלקו עלי, אני חושב שבמצבי טעינות רגשית גבוהה במיוחד, הימנעות יכולה לעזור. לדעתי, אפשר לשחרר את אחד הצדדים מהמפגש אם הוא טעון רגשית במידה שלא יוכל לשאת את המפגש, כי מפגש טעון במיוחד עלול להזיק יותר מאשר להועיל. כמובן, שחרור זה צריך להיות מוגדר כזמני ומתייחס ליום שאחרי שבו כן נוכל להיפגש.

בדוגמה שהצגתי לעיל, שבה המדריכה מרגישה מפורקת ממה שעובר עליה, ולקחה בצדק את האפשרות להימנע מפגש טעון, לא ניתן לשמר את המפגש ההדרכתי בלי להתייחס למצב הרגשי שהייתה בו. התייחסות זו תעזור למודרכת לראות במדריכה אדם עם רגשות וקשיים דומים לשלה, גם אם הסיבות אחרות. מרכיב הזמן, שבו ההדרכה מצליחה לשרוד את הטלטול בחוץ מאפשר את המעבר מלדבר על הרגשות למקום שמדברים את הרגשות. כלומר ממקום שבו רגשות הכאב מסמנים את הגבול שאי אפשר לגעת בו למקום שבו כל צד מזמין את הצד השני לגעת בכאב שלו בעדינות כדי להכירו.

אחרי שסיימתי לכתוב את המשפט האחרון עצרתי לרגע ושאלתי: האם מותר למדריך לחשוף את כאבו? האם זו לא בגידה במרחק הדרוש בין המדריך למודרך? ואז מייד נזכרתי בשחקן הרביעי, הארגון. רוב ההדרכות נעשות במסגרת של עבודה באותו ארגון שמוסיפה יחסי עמיתות בנוסף ליחסי ההדרכה לתוך המפגש ההדרכתי. תוספת זו שיכולה לכלול בתוכה גם רגשות שייכות ומחויבות לארגון, והרצון לשמור על הארגון יחד, פותחת אפשרות של שיתוף כעמיתים שערבים אחד לשני אפילו אם ממוקמים בשני צדדיו של קונפליקט לאומי.

האויב העיקרי של מפגש ההדרכה בשני צידי הקונפליקט בפרט, והמפגשים הדו לאומיים בכלל, הוא התחרות על הצדק, שגם עלול להיות תחרות על הקורבנות – מי קורבן יותר. בתחרות זו

יש ניסיון לשכנע את הצד השני בצדקת דרכו ומעשיו. בהגדרה, שכנוע זה הוא פרדוקסאלי, כי הוא דורש מהאחר להיות דומה לי תוך כדי הדגשת ההבדלים ביננו. במקום זה אני מציע את הכלים הפסיכולוגים שלמדנו והם "משפטי אני". במשפטים אלו אני יכול לשתף ברגשות ובמחשבות שלי שאי אפשר להתווכח עם אמיתותם, אך אפשר להזמין את האחר להתייחס אליהם ולא לדון בעובדות והיסטוריה. בהתייחסות ההדדית יש ציפייה שהברית הטיפולית תעשה את שלה ותשמור על שני הצדדים, כי היא תזמין את החוויות הקודמות בין המדריך והמודרך. לכן, הדרכות שכבר עברו דרך שבה היו חוויות חיוביות של עזרה ותמיכה יכולות לשאת יותר את הטלטול הנוכחי.

לסיכום, מילה על תפקידו של הארגון כנושא האחריות הגדולה ביותר. הוא אחראי על המטופל, המטפל/מודרך והמדריך. הוא חייב לדאוג שכל אחד בשרשרת זו ירגיש מספיק בטוח כדי לקבל ולתת את השירות בצורה ראויה. בהירות מצד אחד וגמישות מצד שני הם שני המאפיינים העיקריים שנדרשים בעת זו. צריך להבהיר לכל אחד בשרשרת מה הם גבולות האחר, מה הוא יכול לספוג ומה לא, ובמקומות שנוצר חלל הארגון צריך לספק פתרונות. לדוגמה במקום שבו ההדרכה נעצרה בעקבות המצב הארגון חייב להיות קשוב לצרכים שיעלו ויתאים להם מענים. אבל גם הארגון לא יכול לשאת את כל האחריות לבד והוא צריך לקבל את העזרה של מדריכים ומודרכים שיתגייסו למשימה ויספגו חלק מהפערים שייווצרו כי גם הם חולקים את האחריות על העבודה בתקופה קשה זו.